

Párbeszéd a nemek közötti egyenlőségről: A gondoskodás politikája

Barna Emília beszámolója

A **Friedrich Ebert Alapítvány 2017. október 3-án** megrendezett párbeszédforumának kiindulópontja, hogy a gyerekekről, a betegekről és az idősekről való gondoskodás az emberi élet integráns része és elengedhetetlen a társadalom újratermelődéséhez. A házimunka és a gondoskodás nem csupán a munka és magánélet összeegyeztetése szempontjából lényeges kérdések, hanem amiatt is, mert előfeltételei a munkaerő-piacon való részvételnek és a gazdaság működésének. Nem elég a férfiakat bátorítani, hogy vegyék ki igazságosan a részüket ezekből a feladatokból, szükségünk van olyan szociális rendszerekre is, amelyek elismerik a gondoskodás fontosságát és a növekvő nyomást, amely ezzel kapcsolatban társadalmainkra nehezedik.

Nyitóbeszédében **Kováts Eszter** szervező [az Alapítvány 2016-os ápolónői mozgalmakkal foglalkozó beszélgetésének](#) tapasztalataira is visszautalva állapította meg, hogy ami a gondoskodás területén történik politikai szempontból, az túlmutat mind egyes kormányzatok politikáin, mind azon, hogy férfiak vagy nők végzik ezt a munkát. Gondoskodás alatt a fizetett munkát – gyerek-, beteg- és idősgondozás – és a nem fizetett, otthon végzett munkát is értjük. Az utóbbit hívja a szakirodalom társadalmi reprodukciónak, amely a társadalom emberanyagként (gyerekek születése), valamint nap mint nap munkaerőként való újratermeléséhez elengedhetetlen munkára utal. A gondoskodó munka tehát előfeltétele a gazdaság működésének. Kováts szerint abból a szempontból hasonlít a természethez és a bolygónkhoz, hogy politikai és gazdasági szereplők gyakran úgy tekintenek rá, mint ami egyrészt kívül van az ő szférájukon, másrészt végtelen mértékben meg tud újulni, tehát következmények nélkül terhelhető. 2008 után, amikor a válságot számos országban megszorításokkal kezelték, vált láthatóbbá, hogy amikor az állam úgy spórol, hogy az egészségügytől és a szociális szférától von meg erőforrást, akkor ezzel a családokra terheli vissza az előbbieket által végezhető feladatokat. Márpedig amikor a családokra terhelődik a munka, akkor elsősorban a nőkre terhelődik, mivel a gondoskodó munka területén még mindig nagyon egyenlőtlen a munkamegosztás.

A fórum azt is vizsgálja, hogy a gondoskodás szférája miért van válságban, ahogy azt Nancy Fraser amerikai filozófus [állítja](#). Fraser a gondoskodás és a kapitalizmus között feszülő belső ellentmondásról ír: egyfelől a kapitalizmus működésének előfeltétele a társadalmi reprodukció szférája, másfelől úgy működik, hogy egyúttal fel is számolja annak az alapjait. Így, tágabb perspektívából nem elegendő azt követelni, hogy a férfiak is vegyék ki a részüket a gondoskodásból, hanem olyan kérdéseket kell feltennünk – és tett fel a fórum –, hogy ha a gondoskodást értékén kezeljük, akkor mi mindennek kellene megváltoznia a társadalomban. Mit várunk és várhatunk el a politikától annak érdekében, hogy a gondoskodás értékén legyen kezelve? Továbbá milyen nemzetközi folyamatokba ágyazódik a gondoskodás válsága, és hogyan függ ez össze a nemek egyenlősége törekvéseivel? Silvia Federici ezzel kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy a centrumországok nőinek emancipációja a félperiférián és a periférián élő nők kizsákmányolása árán lehetséges. A gondoskodási lánc

országban belül is működik, hiszen a magasabb státusú nők engedhetnek meg maguknak olyan módon tehermentesítést, hogy alacsonyabb státusú nőkkel végeztetnek házimunkát, vagy besegítést az idősgondozásba és gyerek gondozásba. Láthatjuk magunk körül, mutatott rá Kováts, hogy azok az ismerőseink, akik tartósan beteg vagy idős hozzátartozót ápolnak, mennyire kapnak vagy éppen nem kapnak anyagi és morális megbecsültséget, valamint azt is, hogy akik az ellátórendszerben gondoskodnak rólunk, szintén nincsenek megbecsülve. A statisztikák megmutatják, hogy az egészségügyi és a szociális szféra a leginkább alulfizetett területek. Jámbor András [kapcsolódó cikkében](#) azt állítja, hogy a szakmák megbecsültsége az ügyek, problémák fontosságának megítéléséről is tanúskodik. Kérdés, hogy a változások egyéni szinten kell-e ügyesebben navigálni a rendszerben, a vállalatokra kell nyomást gyakorolni, a politika szférája tehetne, vagy a nemzetközi folyamatokba kell beleavatkozni?

Kováts azt is hozzátette, hogy gondoskodás kérdése az egyik legfontosabb genderkérdés, amely nem feltétlenül illeszkedik a szokásos ideológiai törésvonalakra. És bár nagy a bizalmatlanság az egyes csoportok között és egymástól eltérő nyelven beszélnek a problémáról, a probléma létezésében mindannyian egyetértenek. Ahhoz tehát, hogy a dolgok előre menjenek, a szervező szerint néha szokatlan koalíciókat kell kötnünk – ehhez próbált az Alapítvány terepet adni.

A fórumon egy előadásokból álló panelt egy kerekasztal-beszélgetés követett, mindkettőt **Pető Andrea** (a Közép-Európai Egyetem Társadalmi Nemek Tudománya tanszékének professzora) vezette.

Petra Ezzeddine (Károly Egyetem, Prága, Antropológia Tanszék és Társadalmi Nemek Tudománya Tanszék), a gender és a migráció kutatója és aktivista előadása a gondoskodás és a globalizáció viszonyát taglalta Közép- és Kelet-Európa viszonylatában. Ezzeddine előadását globális adatok bemutatásával kezdte, amelyek szerint a világon minden ötödik kereső nő háztartási alkalmazott, a világszerte 150 milliót kitevő migráns munkavállalók 44,3%-a nő, ám a migráns háztartási alkalmazottak körében ez az arány 73,4%. A női bevándorló háztartási alkalmazottak 82%-át a magas jövedelmű országokban alkalmazzák (Európában elsősorban az Egyesült Királyság vagy Franciaország). Csehország, Szlovákia, Lengyelország és Magyarország különlegessége, hogy fogadó és küldő országok is egyben. Csehországban 24 ezerre becsülik a bevándorló háztartási alkalmazottak számát és 20 ezerre az Ausztriában és Németországban idősgondozásban munkát vállalókat; Szlovákiában 60 ezerre az összes háztartási alkalmazott számát és 25 ezerre a külföldön, elsősorban Ausztriában dolgozókat; Lengyelországból szintén nagy számban, 40 ezren felül vállalnak munkát elsősorban Németországban és az Egyesült Királyságban, Magyarországon viszont (Szlovéniával együtt) nagyon alacsony a háztartási alkalmazottak száma. Ennek lehetséges magyarázata, hogy a magyarországi nők a többi európai országhoz képest jóval több időt, átlagosan napi négy órát töltenek reprodukív munkával.

A gondoskodási munka globalizációja elsősorban azt jelenti, hogy a reprodukív munka a nők között globális szinten olyan módon került újraelosztásra, hogy a kevésbé fejlett országokból a „globális észak” vonja ki a gondoskodási munkát, ezzel úgynevezett *globális gondoskodási láncokat* kialakítva. Ennek részei a külföldön munkát vállaló nők által otthon hagyott

gyerekek, akik számára otthon gondozást kell biztosítani. És bár a globális északon bizonyos mértékben növekszik a nők és férfiak közötti egyenlőség, ezzel egyidőben növekszik a nők közötti egyenlőtlenség is, az osztály és etnicitás tengelyei mentén. Zuzana Uhde ezt a jelenséget nevezi „eltorzított emancipációnak”, ami egyúttal a reprodukív munka nemi megoszlását is érintetlenül hagyja. Mindez együtt jár a migráció feminizációjával, mivel a háztartási alkalmazottak iránti igény folyamatosan növekszik. A jelenség egyik mellékhatása a transznacionális anyaság: a migráns háztartási alkalmazottak 70%-ának van otthon maradt gyereke.

Ezzeddine rámutatott, hogy Csehországban – ahogyan más kelet-közép-európai országokban is – az állam visszavett a jóléti szolgáltatásokból, így a gyerekgondozás támogatásából is, ezzel indirekt módon arra ösztönözve a nőket, hogy tovább maradjanak otthon gyerekeikkel. Ez az elvárás azonban nem felelt meg a nők, családok gazdasági realitásának. Így a folyamattal párhuzamosan elindult a háztartási gondozási munka kommodifikációja (árucikké válása), elsősorban a fülöp-szigeteki női munkaerőt közvetítő ügynökségeken keresztül. Ezzeddine idézetekkel illusztrálta e cégek marketingjének problematikuságát: „A fülöp-szigeteki dadus napi 24 órában rendelkezésre áll a szomszéd szobában, bármikor készen áll segíteni.” A problémára egy kampány keretében hívták fel a figyelmet, amelynek részeként egy hamis ügynökséget hoztak létre, a marketingszöveg karikírozásával és hírességek részvételével. Emellett egy – a cseh és angol mellett orosz, vietnámi és ukrán nyelven is elérhető – videót is készítettek, amely tájékoztat a bevándorló háztartási munkavállalók helyzetéről, valamint alkalmazásuk esetén bizonyos jogi és etikai alapelvek betartására szólít fel. Bár Ezzeddine, mint elmondta, kívánatosnak azt tartaná, ha erős szociálpolitika mellett egyáltalán nem lenne szükség fizetett háztartási alkalmazottakra, a jelenlegi helyzetben a háztartási munka mint valódi munka elismeréséért, a háztartási alkalmazottak jogi védettségéért küzd, azaz írásbeli szerződésekért, előre rögzített bérekért és pihenési időért, egészségbiztosításért és más jóléti juttatásokért, mozgásszabadságért, valamint szakszervezetek alapításának és a munkáltató megválasztásának szabadságáért. Végül felhívta a figyelmet a családdal együtt élő háztartási alkalmazottak fizikai, szexuális és lelki erőszaknak való fokozott kitettségére.

A kérdésekre válaszolva Ezzeddine a cseh politikusokkal való tapasztalatát is megosztotta, akik nem vették őket komolyan akkor, amikor gondozási munkáról beszéltek – a politikusok szemszögéből, mivel ezt nők végzik, nem fontos ügy –, ezért stratégiát váltottak, és az öregedő népesség problémája felől közelítve már sikeresebben tudták őket megszólítani.

A második előadó, **Karin Jurczyk** (a Német Ifjúságkutató Intézet Család és Családpolitika Osztályának vezetője, és a müncheni Nőakadémia alapítója) németországi vonatkozásban beszélt a gondoskodás válságáról és annak politikai megközelítéséről. Álláspontja szerint a gondoskodás mindig is válságban volt, tulajdonképpen az ipari társadalom “hibás tervezésének” eredménye, hogy a gondoskodást a magánszféra területére, azon belül is a nőkre hagyja, amely így láthatatlan erőforrás marad. Németországban a legutóbbi időkig a gondozás a fordista reprodukációs rendben történt, vagyis nemi szerepek szerinti elkülönítésben, ahol a férfi a kenyérkereső, azaz egy családi jellegű jóléti rendszerben. A hetvenes évek óta azonban egyre inkább megváltozik a hagyományos nemi-hierarchikus

munkamegosztás, amelynek következtében a foglalkoztatás, a családok, a nemek közti viszonyok és az állami juttatások már nem felelnek meg egymásnak. A gondozás bizonyos mértékig átkerül közintézményekbe, amely révén a családi egyfajta fél-családi jellegű jóléti rendszerre alakul át, a gondoskodási válság pedig eszkalálódik. A mai posztfordista rendszerben fokozottan igaz, hogy nem alkalmazkodik egymáshoz egyrészt az anyák foglalkoztatása, a rugalmasság, mobilitás elvárása, a munka intenzívebbé válása, a bizonytalan munkarőpiaci helyzet, másrészt a nevelési igények, a „felelős szülőség” igénye és az idősek fokozott gondozási igénye. A gondoskodási munka nemek szerinti egyenlőtlen megoszlása nem tűnt el (Németországban a nők 52,4%-kal több fizetetlen gondoskodási munkát végeznek, mint a férfiak), a gyerekvállalás életkorbeli kitolódása következtében továbbá jellemzően a nők 40-55 éves kora körül kulminálnak a gyermek- és idősgondozás problémái. A gondozás egy része intézményesült: több ma Németországban az óvoda, napközi, ápolóotthon és kórház, mint korábban, ugyanakkor jellemzőek a minőségbeli hiányosságok, a fizetett gondozási munkát végzők bére alacsony, valamint a gondoskodási munkák között is van „értékesebb” – a gyerekevelés – és „kevésbé értékes” – a házimunka és az idősgondozás. A transznacionális gondoskodási láncok kapcsán ő is megemlíti a főként kelet-európai női háztartási segítők importját, valamint a gondoskodási igények exportját, ami azt jelenti, hogy az időseket sok esetben a megfizethetőbb lengyelországi vagy thaiföldi ápolóotthonokban ápolják.

A változást Jurczyk három szinten tartja kívánatosnak: *strukturális* szinten, azaz a bérek, társadalombiztosítás, képezések szintjén, továbbá ide tartozik a fizetett munka időbeli szervezése a mindennapi életben és az élettartam alatt; *normatív–kulturális* szinten, azaz a gondoskodás elismerése tekintetében; végül a *kommunikáció és képviselet* szintjén, amelyhez hozzátartozik a gondozók és gondozottak viszonyainak minősége is. Konkrét példaként saját, [Care Macht Mehr elnevezésű kampányukat](#) mutatta be, amelynek része egy gondoskodási kiáltvány, [konferencia](#), valamint 2015. május 1-jén a Láthatatlan Munka Ünnepeinek kikiáltása látványos, humoros figyelemfelhívó akciókkal egybekötve. A politikai hatásokat szerénynek ítéli – ezek közé tartozik a kisgyermek-ellátó intézmények számának növekedése, a szülői gondozási szabadságról és az idősgondozási szabadságról szóló új törvények, sztrájkok a bölcsődei és óvodai dolgozók körében a munkakörülmények javítása érdekében, az óvónők sikeres bértárgyalása szakszervezeti támogatással, az időotthonok minőségének vizsgálata, a háztartási szolgáltatások bővítése, valamint néhány párt választási kampányának részeként megjelenő fokozott figyelem a gondoskodás kérdései iránt. Továbbra is égető probléma azonban, hogy nincs idősgondozási koncepció – Magyarországhoz hasonlóan, ahogy arra Gregor Anikó szociológus az előadást követő felszólalásában rámutatott –, csak a gyerekgondozás van napirenden. Összefoglalva tehát, normatív–kulturális szinten be lehet számolni némi sikerről, a strukturális változás azonban jóval nehezebb.

A fórum második felében **Csordás Anett** (a “Lépjünk, hogy léphessenek!” Közhasznú Egyesület vezetője, aktivista, főállású anyja, aki sérült gyermekét otthon gondozza), **Gyarmati Andrea** (szociológus, a szociális és gyermekvédelem kutatója), **Halász Anita** (a Budapesti Corvinus Egyetem, Közpolitika és Közgazdálkodás Tanszékének mesteroktatója, az induló családpolitika és humán szakpolitikák gazdaságtana mesterképzés szervezője, a kora

gyerekkori oktatás és gondozás kutatója), valamint **Báthy Ágnes** (szociológus, kulturális szervező, a kultúra kutatója) beszélgettek Pető Andrea vezetésével.

Csordás Anett elmondta, hogy az egyesület a közösségszervezés módszerét használja, amely során a szülőket képzik, az öntevékeny szervezésre biztatnak, helyi szinten keresik a problémákat és azok megoldásait, ami mellett olyan országos ügyekkel is foglalkoznak, mint az ápolási díj. Magyarországon az otthon ápoló rokonok ápolási díjat kapnak, amelynek összege jelenleg nettó harmincegyezer forint, kiemelt kategóriában ötvenegyezer – ez emelt családi pótlékkal együtt is csupán hetvenháromezer forint. Ha nincs keresettel rendelkező társ – ami gyakori –, akkor ebből kell két embernek megélnie. A díj összege a környező országokhoz viszonyítva is kiemelkedően kevés, és ahhoz képest is, amennyibe az állami gondozásban ápolat fogyatékos személyek kerülnek havonta (nettó kilencvenhétezer forint). Munkaviszonyként az otthoni ápolást nem ismerik el, ingyenes egészségügyi ellátás csak addig jár, amíg a díjat kapják, pedig az ápoló fokozottan kitett egészségügyi problémáknak – többek között azért, mert nehéz fizikai munkáról van szó. Az otthon ápoló betegsége esetén jogilag járna helyettesítés, a gyakorlatban azonban ez nem megoldható, mivel nincs szolgáltató, aki ellátná ezt a feladatot. Amikor az államhoz fordultak ezekkel a problémákkal, mindig azt a választ kapták, hogy családban az ápolás kötelesség. Mint mondta, általában a közbeszédben nagy hangsúlyt helyezünk az élet védelmére – például örülünk bravúros műtéteknek, amelyek során sikerül egy magzatot megmenteni –, ugyanakkor annak a megmentett, gyakran sérült gyermeknek a humánus ellátása már nem biztosított, és nem is jelenik meg hasonlóan magasra emelt célként.

Gyarmati Andrea az állam szerepe, a szociális ellátórendszer felől közelített, és hangsúlyozta a demográfiai változások szerepét, illetve az ezekre való reflexió szükségességét, amikor a gondoskodás kérdéseiről beszélünk. A magyarországi társadalom idősödő társadalom, a gyerekszám csökken, továbbá a gyerekek fele ma már házasságon kívül születik, miközben a szociális törvényt egyre szigorítják. Beszélte az idősgondozás korlátairól: a házi segítségnyújtást hazánkban most körülbelül ötvenezer ember veheti igénybe, a jogosultság megítélését szigorú gondozási szükséglet-vizsgálat előzi meg. Bentlakásos ellátást csupán a rászoruló idősök 1-2%-a kaphat. További súlyos probléma, hogy a demenciával élők száma és aránya durván növekszik Magyarországon, miközben az állami támogatás nem növekedett, sőt csökkent – ezt Gyarmati az idősellátás legneuralgikusabb pontjának nevezte. Az idősök 80-90%-a kap – ha kap – informális ellátást. Nem igaz azonban, hogy ha az állam kivonul egy területről, a család pótolni tudja – saját kutatásából kiderül például, hogy a nagyszülők a rendszerváltás óta egyre kevésbé vesznek részt az unokáik gondozásában, amelynek többféle oka, és többféle negatív hatása is van, beleértve a nagyszülőre, a szülőkre (leginkább az anyára) és a gyerekekre gyakorolt negatív hatásokat.

Halász Anita nemzetközi kutatásokra hivatkozva állapította meg, hogy a gyerekgondozás folyamatminőségi mutatói és strukturális minőségi mutatói (munkakörülmények, infrastrukturális ellátottság stb.) között általában szoros összefüggés mutatható ki, azaz az utóbbi tényezők hatással vannak a gyerekek fejlődésére. Hangsúlyozta, hogy a magyar rendszert illetően is szükség lenne közpolitikai figyelemre, mérésekre. Kiemelte továbbá,

hogy az oktatáspolitiká, a szociálpolitika, illetve az egészségügyi rendszer között szoros összefüggések vannak, amelyeket figyelembe kell venni.

Báthly Ágnes a gondoskodás témájának kulturális aspektusaira fókuszált, azaz arra, hogy a gazdasági berendezkedést milyen kulturális sémák normalizálják, teszik láthatatlanná. A szocializáció olyan tulajdonságokra – szervilis attitűdre – szoktatja a nőket, amelyek ebben a gondoskodási szektorban jól alkalmazhatók. Hangsúlyozta, hogy nem véletlen, hogy a politikai retorika szintjén konzervatív oldalról újra divatba jött a “női princípiumra” való hivatkozás – ezt a retorikát állami megszorítások kísérik, amelyek mellett a gondozási feladatokat a privát szférába szorítják vissza. Ez az összefüggés retorika, illetve kulturális reprezentációk és gazdaság, illetve szociálpolitika között transznacionális szinten is látható, hiszen a nyugati országokban kevésbé van jelen jelenleg hasonló retorika.

A beszélgetés során felmerült a közpolitikák ideológiával való átitatottságának kérdése, valamint általában véve a politikával való viszony. Gyarmati hangsúlyozta, hogy evidencia-alapú szociális szolgáltatás-fejlesztésre, közpolitikára volna szükség, Halász ugyanígy a hatékonysági, mérhetőségi szempontokat, a külföldi példák fontosságát emelte ki. Gregor Anikó – az ELTE Társadalmi nemek tudománya mesterképzés egyik szervezője – kritikájára válaszul, miszerint ez a hozzáállás is ideologikus, méghozzá a neoliberalizmus ideológiáját tükrözi, Halász elmondta, hogy bár egyetért a neoliberalizmus kritikájával, de nem érvelne a számszerűsítés teljes elvetése mellett. Ezen kívül hozzátette, hogy az ELTE és a Corvinus mesterképzésének szembeállítása a médiában nagyon nem helyes, hiszen a két képzés részben átfed, másfelől pedig fontos kiegészítői lehetnek egymásnak. Csordás szerint a politizálás kötelességünk, méghozzá az érintettek, a gondoskodó munkát végzők bevonásával, a „semmit rólunk nélkülünk” elve alapján. Bár ők az egyesülettel pártpolitikát nem folytatnak, keresnek politikusokat és minden lehetőséget megragadnak, beleértve a médiaszereplést, hogy a helyzetüket ismertessék.